

4. The History of al-Tabarī (Ta'rikh al-rusul wa'l-mulūk): An annotated translation in 40 v. Albany (N.Y.): State University of New York Press, 1987. V. IV. The Ancient Kingdoms / translated and annotated by Moshe Perlman. XV + 205 p.

УДК 94(5)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-346-3-7>

Самченко Ф. Т.

ORCID: 0000-0001-6371-8675

*аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ЗНАЧЕННЯ НІКОПОЛЬСЬКОЇ БИТВИ ЯК ТОЧКИ ВІДЛІКУ ПОЧАТКУ ОСМАНСЬКОЇ ГЕГЕМОНІЇ У ЄВРОПІ

Ключові слова: Нікопольська битва, османська гегемонія, хрестоносці, регіоналізм, імперські амбіції.

Питання гегемонії Османської імперії в зовнішньополітичних справах Західної Європи є достатньо непростим та дискусійним, в першу чергу, тому, що сам означений термін гегемонії є доволі розпливчастим поняттям. Слід розуміти, що домінування Османської імперії у внутрішньоєвропейському контексті навіть за часів найбільшого піднесення не було абсолютним. Інша річ, що воно набуло тих рис, коли саме позиція Османської імперії була однією з провідних політико-формуючих тенденцій в тогочасній Європі, від чого і відштовхувались її ключові геополітичні гравці. Дехто ототожнює його з переходом Османської держави до її імперської форми як необхідної запоруки для домінування в європейській політиці. Якщо відштовхуватися від цієї тези, то за основу слід вважати захоплення османами Константинополя в 1453 році, яке по-справжньому утвердило Османську державу в якості імперії. Однак, якщо вести мову саме безпосередньо про європейський контекст, то тут буде коректніше базуватися на іншій події, а саме битві при Нікополі 1396 року.

Як відомо, ця битва була зіткненням об'єднаного війська хрестоносців під формальним керівництвом угорського короля Сигізмунда I (1387–1437) з османськими військами султана Баязида I Йилдирима (1389–1402), в якій перші зазнали без перебільшення нищівної поразки.

Власне, навіть зібрати хрестоносне військо в ті часи було нелегким завданням, однак успіху посприяло те, що на фронтах Столітньої війни, яка тоді точилася в Європі, на той час панувало затишшя, тож левову частку становили французи, яких направив до Сигізмунда герцог Бургундський Філіп II Сміливий (1342–1404) під командуванням свого сина графа Неверського Жана II Безстрашного (1371–1419), до яких доєдналися знатні рицарі з більшості країн Європи [2, с. 41]. Про причини поразки її учасники висловлювалися по-різному, зокрема, французи традиційно звинувачували своїх угорських союзників, закидаючи їм брак мужності, тоді як угорські хроністи дивилися на цю ситуацію значно тверезіше. Янош Туроці (1435–1489) пише із цього приводу так: “Побуждаемые к действию репутацией приближающегося врага, галлы или франки подошли к королю и потребовали, чтобы он позволил им взять себе первые плоды войны, которые обычно связаны с большей свирепостью. А когда они увидели, что султан, чьи орды войск бушевали повсюду и который привел с собой большое количество язычников, занял позицию напротив королевского лагеря, франки, нагло стремившиеся начать сражаться первыми, немедленно вышли из лагеря еще до того, как был дан сигнал к началу битвы и все силы короля могли быть построены в боевые порядки. Они, как обычно, прыгнули со своих лошадей, намереваясь сражаться, как пехотинцы, и атаковали противостоящую кавалерию. Обе стороны продолжали упорно сражаться в страшной битве, когда венгры, пока не знакомые со стратегией франкской войны, увидели, что оседланные лошади франков меняют направление и мчатся в королевский лагерь. Полагая, что они будут полностью уничтожены врагами, венгерские войска растерялись и сразу покинули укрепление, бросив все свои военные машины. Повсюду громимые на равнине, они были вынуждены бежать, а враги преследовали их по горячим следам. Последовала величайшая бойня, многие венгры были убиты, а многие взяты в плен. И если бы сам король не умудрился безопасно спастись на корабле, он был бы тут же раздавлен, но не тяжестью небес, как, по слухам, говаривал сам сиятельный принц, а руками врага” [1, гл. VIII]. Під фразою про важкість небес маються на увазі самовпевнені слова Сигізмунда I незадовго до вирішальної битви відносно кількості його армії: “Якби небо впало на нашу армію, то в нас вистачило б списів, щоб підперти його” [2, с. 45]. Наведений уривок із “Хроніки угорців” унаочнює перед нами не лише причини поразки війська хрестоносців у Нікопольській битві, а й той глибокий антагонізм, який пролягав між Західною Європою та її східноєвропейськими союзниками. І річ була не в тому, що західноєвропейське рицарство взагалі було малодисциплінованою військовою масою, яку більше хвилювали власні ратні подвиги, аніж успішна стратегія перемоги у битві в цілому. Французьких шевальє

обурював той факт, що вони мусили коритися угорському королю, який при всьому цьому здавався їм недостатньо рівним для них, а його обережна тактика ще й розцінювалася як намагання привласнити перемогу. Спільна католицька релігія ніяк не позначалася на меншовартості угорського монарха, який виступав у ролі такого собі “молодшого брата”. Не слід забувати ще й про внутрішні тертя, оскільки військові контингенти трансильванців та валахів розцінювалися як ненадійні. Ці нюанси османами було ретельно враховано на майбутнє, коли вони завершували завоювання Балкан і розпочали остаточне вирішення угорського питання.

Однак саме Нікопольську битву вважати початком шляху османів до гегемонії в Європі є інші причини. У першу чергу, їх доречно проаналізувати з європейського боку, оскільки османи свій успіх тоді розвивати були не надто схильні, сконцентрувавши головні зусилля на облозі Константинополя. На ранішому етапі західна політика Османської імперії мала переважно характер регіональної, не входячи із класичним католицьким Заходом у серйозне відкрите протистояння. Відповідно і він мав про османів достатньо поверхневе уявлення. З усього Заходу більш-менш цілісне розуміння того, що із себе представляють османи, мали лише Венеція, Генуя та святий Престол, не рахуючи угорців, до порад яких хрестоносці дослухатися не надто воліли. Європейське рицарство не усвідомлювало, з ким воно має справу, а ж до останнього, а атмосфера походу до появи османів радше нагадувала пікнік. Одне вже те, що тривалу відсутність Баязида на полі бою хрестоносці пояснювали тим, що він збирає армію з найманців-мусульман та розташовує її в Сирії та Єгипті, доводить, наскільки рицарі відстали від реальності, які склалися на той момент. У світлі цього їм навіть мріялося знову завоювати Єрусалим та Святу Землю. Але, що найцікавіше, нікому й на думку не спало, що султан не з'явився на двобій з ними одразу лише тому, що був зайнятий облогою Константинополя і вочевидь не вважав за потрібне розмінюватися на настільки незначного супротивника [2, с. 41]. Настрої, подібні до рицарських, також, панували і у всій Європі. Недарма, коли до Парижа почали надходити перші чутки про розгром хрестоносного війська під Нікополем, то тих, хто їх доносив, кидали до в'язниці та обіцяли топити живцем у Сені, бо аж настільки безглуздим здавалося, що це може бути правдою, для пересічного європейця [3, с. 23]. З цього можна зробити висновок, що османи в очах тодішньої Європи були не більше, ніж регіональні гравці, що трохи сильніше виділялися за решту їм подібних у питанні створення проблем християнському світу. Нікопольська битва змінила цей світогляд кардинальним чином, оскільки перед європейцями постала велика, дуже сильна та відмінно організована сила, котра могла не просто на рівних боротися із Заходом, а й перемогти його з розгромом.

Звісно, хрестоносці і раніше зазнавали поразок, однак відбиття Єрусалима в Святій Землі з їхніх рук було ганьбою на відстані, яка не несла безпосередньої загрози та яку можна було виправити. Зрештою, єгипетський султан навряд чи б дістався до Європи та зміг би їй загрожувати реальним чином. Битва ж під Нікополем сталася на Балканах у християнській Болгарії зовсім близько від Угорщини – останнього реального bastionу європейського католицизму, а той факт, що найдобріші війська Європи не зуміли її захистити, справляв ще гнітючіше враження. До певної міри, можна сказати, що вона пережила психологічний надлам, за масштабами співставний лише зі знищенням рицарського війська у битві при Легниці з монголами 1241 року. Однак, якщо тоді шок змінився полегшенням, оскільки монголи більше серйозно Європі не загрожували, то з османами ситуація була принципово іншою, оскільки вони свій наступ на Захід лише починали. До того ж, битва під Нікополем дозволила вийти за межі регіоналізму та заявити про себе Європі в повний голос, адже задля того, щоб здійснювати відносно неї активну зовнішню політику, необхідно було, як мінімум, мати контакт, а не приблизні уявлення, як це було перед тим. Інша річ, що османський султан Баязид I на той час не бачив серйозної перспективи на цьому напрямку, обмежившись лише гучними погрозами на адресу Святого Престолу. Найважливішим тут було те, що Османська держава вперше включилася в міжнародну активність на загальноєвропейському рівні. Виходячи з цього, в Європі стали формувати і свою політику відносно Османської імперії, почавши розглядати її вже не як периферійне утворення, а потугу з імперськими амбіціями.

Література:

1. Туроци Янош. Хроника венгров / пер. с лат. А. Игнатъева. Б. : Iohannisde Thurocz. Chronica hungarorum, 1488.
2. Кинросс Лорд. Расцвет и упадок Османской империи. На родине Сулеймана Великолепного / Кинросс Лорд ; пер. с англ. М. Пальников. М. : Алгоритм, 2013. 240 с.
3. Кримський А. Ю. Історія Туреччини / Кримський А. Ю. К. : Друкарня Української Академії Наук, 1924. 226 с.